

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
2023



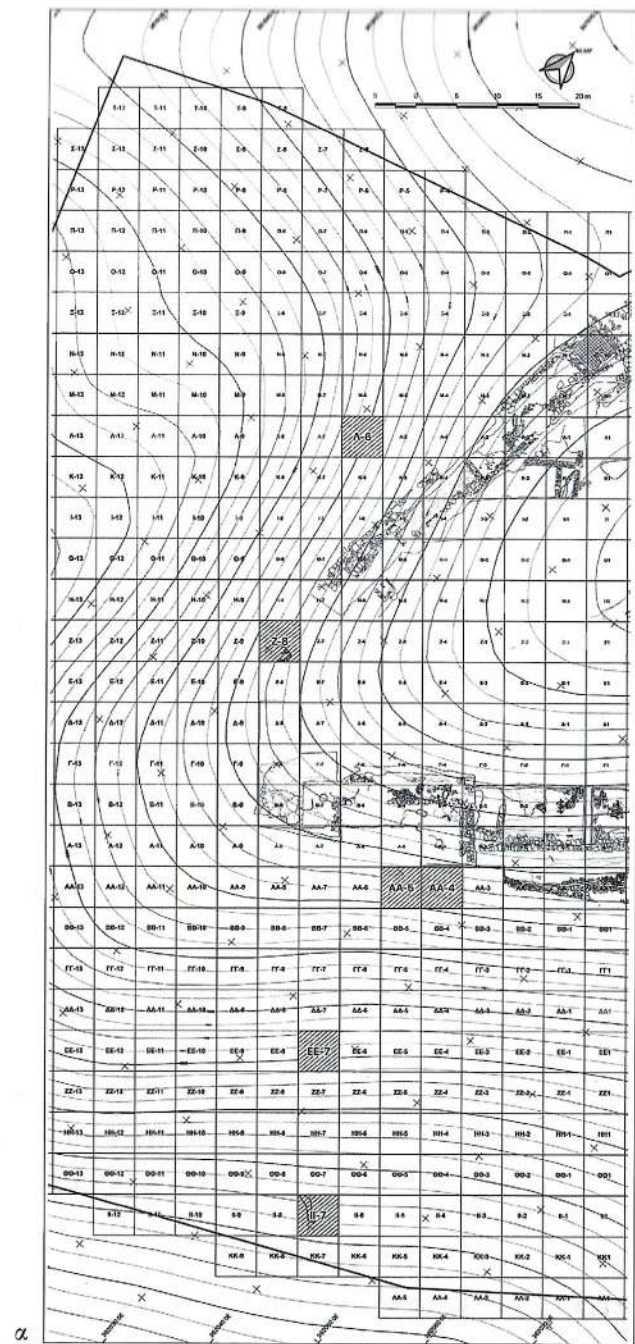
ΑΘΗΝΑΙ 2024

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ

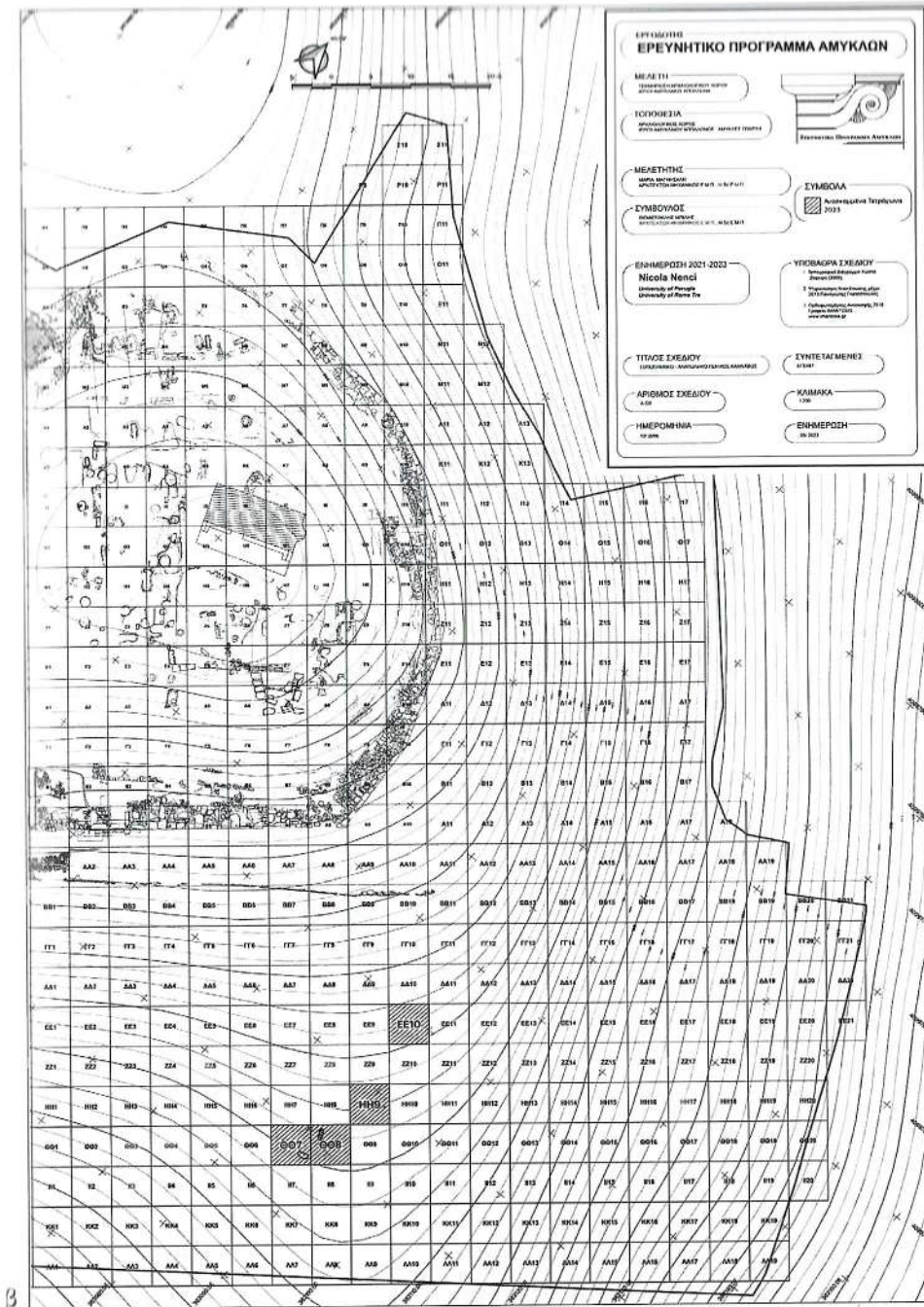
Αντικείμενο των ανασκαφικών εργασιών κατά το 2023 αποτέλεσε η επιβεβαίωση ή μη των αποτελεσμάτων των γεωφυσικών ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στις νέες, απαλλοτριωμένες εκτάσεις περιμετρικά του λόφου της Αγίας Κυριακής κατά την περυσινή χρονιά. Με στόχο τη διερεύνηση των αντίστοιχων υπεδάφινων ενδείξεων δυτικά, νότια, νοτιοδυτικά και νοτιοανατολικά του περιβάλλοντος χώρου του ιερού, διανοίχτηκαν δέκα συνολικά ανασκαφικές τομές (σχ. 1). Σε τέσσερεις από αυτές (Ζ-8, ΘΘ7-8, Π-7) ήρθαν στο φως σημαντικά ευρήματα, τόσο κινητά όσο και δομές, τα οποία και θα αναλυθούν εκτενώς παρακάτω, ενώ στις υπόλοιπες έξι (ΑΑ-4, ΑΑ-5, ΕΕ10, ΕΕ-7, ΗΗ9, Λ-6), μετά την αφαίρεση του στρώματος σύγχρονης επίχωσης, αποκαλύφθηκε ο φυσικός βράχος/κιμηλιά. Για την καταγραφή και οργάνωση της αρχαιολογικής πληροφορίας, χρησιμοποιήθηκε το σύστημα Deposit Context Number (DCN) της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών από τις ανασκαφές της Κορίνθου σχετικά με τον προσδιορισμό των στρωμάτων, συνδυαστικά με το σύστημα Harris Matrix¹.

Συγκεκριμένα, στον νοτιοανατολικό χώρο των νέων εκτάσεων ορίστηκε το τετράγωνο ΘΘ8, στο οποίο οι γεωφυσικές έρευνες υπέδειξαν ίχνη πιθανών ευρημάτων. Από την αφαίρεση του στρώματος σύγχρο-

1. Βλ. σχετικά Guy D. R. Sanders, Sarah A. James, Alicia Carter Johnson, *Corinth Excavations Archaeological Manual* (The Digital Press at the University of North Dakota 2017).

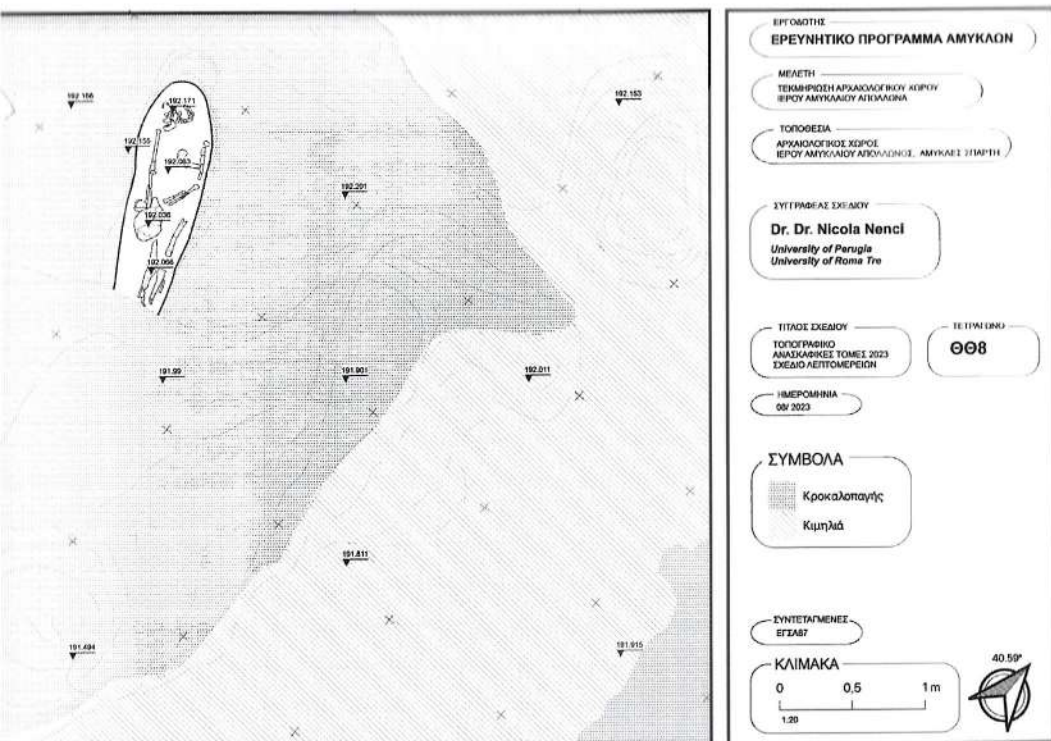


α



β

Σχ. 1α-β. Ο περιβάλλον χώρος του ιερού όπου διανοίχτηκαν δέκα συνολικά ανασκαφικές τομές.



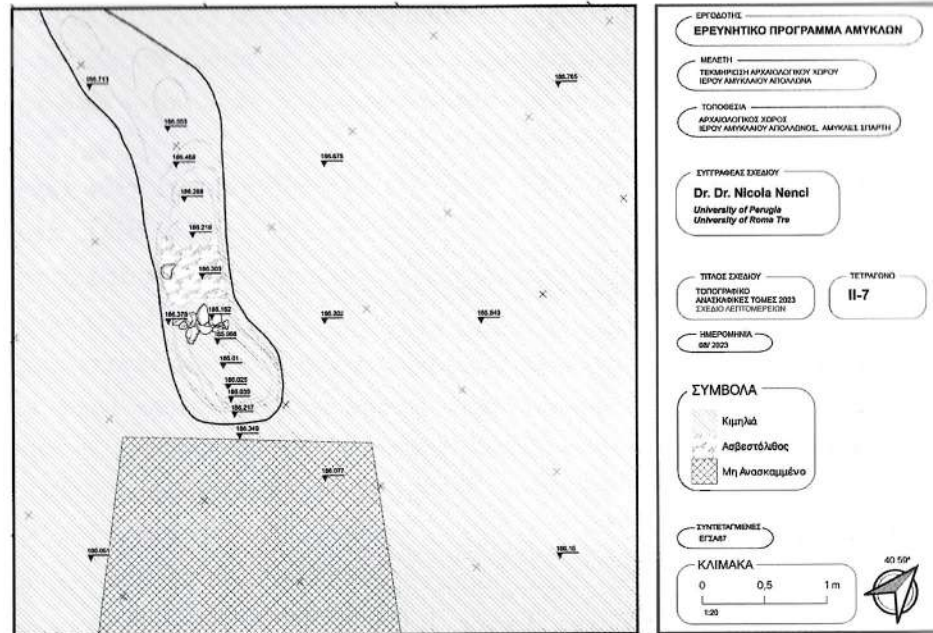
Σχ. 2. Αβαθής λακκοειδής ταφή ενήλικα (Ταφή 1) στη ΒΔ. πλευρά του λόφου.

νης επίχωσης (DCN 201) και του υπερκείμενου σε αυτό στρώματος DCN 202, ήλθε στο φως βοτσαλωτό επίπεδο (DCN 204) σε ολόκληρη τη δυτική πλευρά, από το οποίο περισυλλέχτηκε κεραμική που χρονολογείται μεταξύ πρωτοελλαδικής και βυζαντινής περιόδου. Στη βορειοδυτική πλευρά του εντοπίστηκε αβαθής λακκοειδής ταφή ενήλικα, σωζ. διαστ. 1,70×0,55 μ., με δύο αγγεία ως κτερίσματα (Ταφή 1, εικ. 1, σχ. 2). Ο σκελετός, τοποθετημένος σε ύπτια στάση και με προσανατολισμό από Νότο προς Βορρά, σώζεται σε μήκ. 1,38 μ. και πλάτ. 0,38 μ. Το κρανίο είναι στραμμένο προς τα δυτικά, το αριστερό χέρι είναι λυγισμένο προς την κοιλιακή χώρα, ενώ το δεξί απλώνεται παράλληλα με το σώμα και σε επαφή με τα αγγεία που τοποθετήθηκαν πλάι στο δεξί ισχίο. Αναφορικά με τα αγγεία-κτερίσματα, πρόκει-

ται για μια ραμφόστομη πρόχου μεσαίου μεγέθους και έναν μικρού μεγέθους σκουρόχρωμο κάρθαρo, μινυακού τύπου, τα οποία τοποθετούνται στη μεσοελλαδική περίοδο, ανάγοντας, κατ' επέκταση, και τη χρονολόγηση της ταφής στην ίδια περίοδο.

Ίχνη ταφών σε βοτσαλωτή επιφάνεια εντοπίστηκαν σε τρία ακόμη σημεία κατά τη διάρκεια των εργασιών στο τετράγωνο ΘΘ7, που γειτνιάζει αμέσως προς τα δυτικά και στο οποίο, μετά την αφαίρεση του στρώματος σύγχρονης επίχωσης (DCN 701), αποκαλύφθηκε η συνέχεια του στρώματος DCN 204. Ειδικότερα, στη νοτιοανατολική πλευρά και σε κοινό προσανατολισμό με την προαναφερθείσα Ταφή 1, ήρθαν στο φως έξι συνολικά λίθινες πλάκες μεσαίου μεγέθους, τοποθετημένες κάθετα στο έδαφος και σχηματίζοντας ορθή γωνία (STRUCTURE 707). Το χώμα που βρίσκεται εντός αυτών των ορίων (DCN 704) παρουσιάζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το χώμα το οποίο περιβάλλει τον σκελετό της Ταφής 1 (DCN 213). Περισυλλέχτηκε ελάχιστη ποσότητα κεραμικής, κυρίως αρχαϊκής περιόδου, ενώ δεν βρέθηκαν οστά. Η κατασκευή αυτή, σωζ. διαστ. 1,18×0,28 μ., παραπέμπει σε κενό, παιδικό πιθανώς, λόγω του μικρού μήκους του, κιβωτιόσχημο τάφο (Ταφή 2). Ταφικό πιθανότατα χαρακτήρα είχαν, επίσης, και δύο συγκεντρώσεις λίθων με θραύσματα κεραμίδων που εντοπίστηκαν σε κοντινή απόσταση δυτικά της Ταφής 2. Τα παραπάνω δεδομένα καθιστούν βάσιμη την υπόθεση περί παρουσίας και ανάπτυξης στην περιοχή αβαθών ταφών επί βοτσαλωτού επιπέδου.

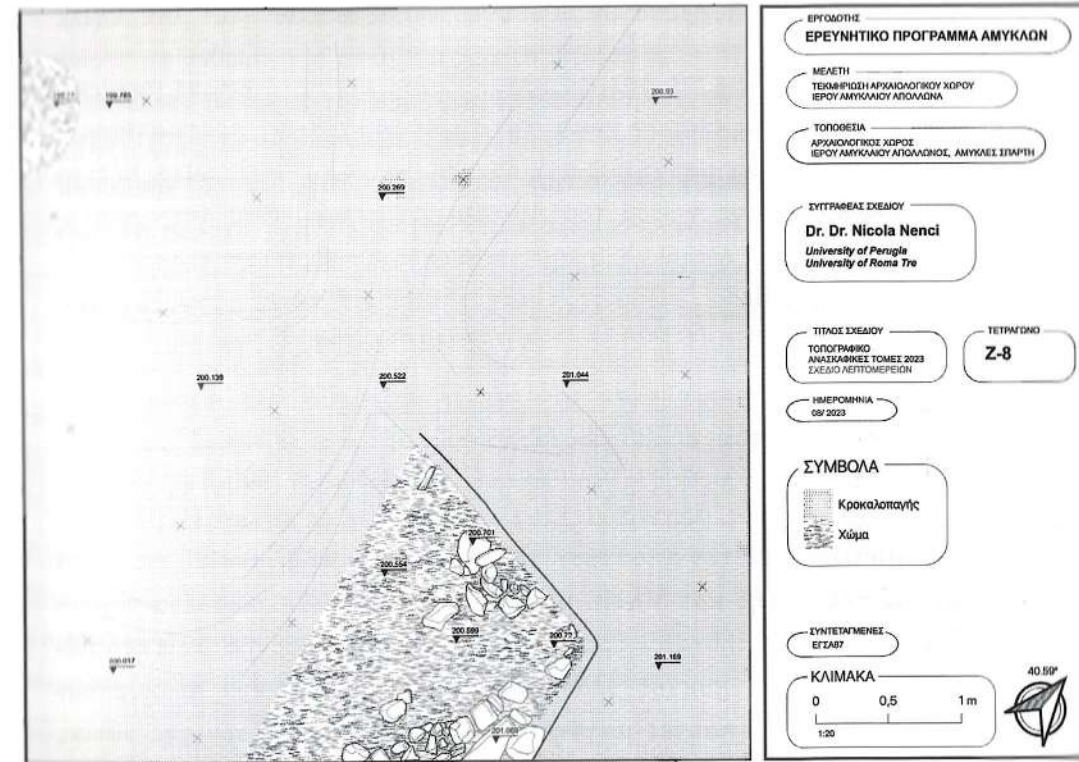
Χαμηλά επί της νοτιοδυτικής πλαγιάς του λόφου διερευνήθηκε το τετράγωνο Η-7, που παρουσιάζει κλίση από Β. προς Ν. Στη βορειοδυτική πλευρά, μετά την απομάκρυνση του επιφανειακού στρώματος (DCN 501), αποκαλύφθηκε φυσική αύλακα στην κιμηλιά (DCN 503) πλάτους μεταξύ 0,50 και 0,85 μ. και μέγιστου βάθους 0,74 μ. Η αύλακα επεκτείνεται προς Ν., δημιουργώντας ένα στενό, καμπυλωτό σχήμα (εικ. 2, σχεδ. 3). Από το εσωτερικό της συγκεντρώθηκε σημαντική ποσότητα μεταλλικών ευρημάτων, όπως μολύβδινα αναθηματικά στεφάνια και ανθρώπινες μορφές, σιδερένιοι οβελίοι, αιχμές δόρα-



Σχ. 3. Η αύλακα απόρριψης στο ΝΔ. όριο της νότιας πλαγιάς του λόφου της Αγ. Κυριακής.

τος, βέλους και εγχειρίδια, μικρογραφικά αρχαϊκά αγγεία, οστά ζώων κ.ά. (εικ. 3). Η τυχαία θέση των ευρημάτων, σε διαφορετικά επίπεδα και συχνά περιβαλλόμενων από μικρού ή μεγάλου μεγέθους λίθους και θραυσμάτων από κεραμίδες στέγης, μαρτυρεί ότι πρόκειται για οργανωμένη μαζική εναπόθεση αντικειμένων, υποδεικνύοντας την ύπαρξη λάκκου απόρριψης σε αυτό το σημείο. Στο κέντρο περίπου του λάκκου αποκαλύφθηκε οριζόντια διπλή σειρά ακατέργαστων, μεσαίου μεγέθους λίθων, η οποία πιθανώς αποτελεί τμήμα τοίχου (STRUCTURE 507). Πρόκειται πιθανώς για αύλακα απορρίψεων αντικειμένων γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής που σχετίζονται με τη λειτουργία του ιερού κατά τη διάρκεια της γιορτής των Ύακινθίων.

Τέλος, στο νότιο άκρο του ιερού, στο κενό μεταξύ του δυτικού περιβόλου και του «Νοτίου Οικοδομήματος», ερευνήθηκε το τετρά-



Σχ. 4. Τμήμα θεμελίωσης μικρής κατασκευής με στέγη στο νότιο άκρο του ιερού.

γωνο Ζ-8. Μετά την αφαίρεση του στρώματος σύγχρονης επίχωσης, αποκαλύφθηκε συγκέντρωση πεσμένων αργών λίθων μεγάλου μεγέθους (DCN 903) και μεγάλος αριθμός θραυσμάτων κεραμίδων στέγης, στο μέσον περίπου της νότιας πλευράς του τετραγώνου. Κατά την απομάκρυνση αυτού του όγκου, αποκαλύφθηκαν τμήματα τοίχων από λίθους μεσαίου μεγέθους, τοποθετημένους σε σειρά, που δημιουργούν ορθή γωνία (εικ. 4, σχ. 4). Πρόκειται πιθανώς για μέρος θεμελίωσης μιας μικρής, εξαιτίας του πάχους των τοίχων, κατασκευής με στέγη, που επεκτεινόταν προς τα Δ. (STRUCTURE 907). Περιελάμβαναν κεραμική κυρίως των αρχαϊκών χρόνων, οστά, καθώς και λιγοστά μεταλλικά ευρήματα, όπως τμήματα εγχειριδίου.

Γεωφυσικές έρευνες

Παράλληλα με τις φετινές ανασκαφικές εργασίες και σε συνέχεια των ερευνών που έλαβαν χώρα την περυσινή χρονιά, πραγματοποιήθηκαν γεωφυσικές μετρήσεις στη δυτική, νότια και ανατολική πλευρά του περιβάλλοντος χώρου του Αμυκλαίου, εστιάζοντας στην ανατολική πλαγιά του λόφου. Χρησιμοποιήθηκαν διάφορες μη επεμβατικές γεωφυσικές μέθοδοι, ειδικότερα μαγνητικές μετρήσεις, ραντάρ διείσδυσης στο έδαφος (GPR) και τομογραφία ειδικής ηλεκτρικής αντίστασης (ERT).

Με μαγνητικές μετρήσεις καλύφθηκε μια περιοχή περίπου 5.200 τ.μ. ανατολικά και νότια του ιερού. Η κατακόρυφη κλίση μετρήθηκε με τη χρήση ενός μαγνητόμετρου καισίου δύο καναλιών (G858 της Geometrics), με την απόσταση των δειγμάτων να είναι <25 εκ. κατά μήκος της τομής και 50 εκ. μεταξύ των τομών. Σε ορισμένα σημεία δεν πραγματοποιήθηκαν έρευνες εξαιτίας της έντονης κλίσης των πρανών και της πυκνής βλάστησης. Από τα δεδομένα προκύπτουν πολυάριθμες διάσπαρτες μαγνητικές εκτροπές στο μέσον της νότιας πλαγιάς του λόφου, οι οποίες υποδεικνύουν ανθρώπινη δραστηριότητα, αλλά χωρίς συγκεκριμένο μοτίβο. Μετρήθηκε εκ νέου μία μικρή περιοχή στη νότια πλαγιά, όπου το 2022 εντοπίστηκε μία αξιοσημείωτη δυσμορφία στο υπέδαφος (εικ. 5). Οι ανασκαφικές εργασίες αποκάλυψαν ότι αυτή η «ανωμαλία» προέρχεται από την παρουσία πολυάριθμων μεταλλικών αντικειμένων στο υπέδαφος. Η ανατολική πλαγιά ερευνήθηκε εν μέρει εξαιτίας των γεωμορφολογικών δυσκολιών του πρανούς. Σε αντίθεση με τα ευρήματα στη δυτική πλαγιά, στην υπόλοιπη περιοχή είναι ορατές λίγες και ασθενείς μαγνητικές «ανωμαλίες».

Οι μετρήσεις GPR πραγματοποιήθηκαν σε 53 τομές, με τη χρήση κεραίας διπλής συχνότητας (300/800 MHz) από GSSI μ' ένα σύστημα εντοπισμού θέσης RTK GPS. Το βάθος διείσδυσης των κυμάτων του ραντάρ ήταν μικρότερο από ένα μέτρο εξαιτίας της παρουσίας μαργαϊκών ιζημάτων. Τα δεδομένα παρουσιάζουν σαφή σημάδια υπόγειων δομών σε μερικές περιοχές. Βάσει των δεδομένων από το

2022 και των ανασκαφικών εργασιών, οι δομές αυτές σχετίζονται ενίοτε με ανθρώπινες επεμβάσεις στο υπέδαφος.

Τέλος, μετρήσεις ERT πραγματοποιήθηκαν σε 31 τομές με τη χρήση ενός μετρητή ειδικής αντίστασης πολλαπλών ηλεκτροδίων 48 καναλιών (όργανα IRIS). Το μήκος των τομών κυμαινόταν από 20 μ. έως 48 μ. (εικ. 6). Τα αποτελέσματα παρουσιάζουν μία καλή εικόνα της κατασκευής του λόφου σε βάθος αρκετών μέτρων. Συγκεκριμένα, αν και πολλές από τις δομές είναι γεωλογικής προέλευσης, υπάρχουν επίσης πολυάριθμες μικρής κλίμακας, οι οποίες πιθανώς είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης παρέμβασης. Από τις ανασκαφικές εργασίες συνάγεται ότι τα σημεία με υψηλή ηλεκτρική αντίσταση συχνά υποδεικνύουν, εν τέλει, τον φυσικό κροκαλοπαγή βράχο, ο οποίος επίσης χρησιμοποιήθηκε για κατασκευαστικούς σκοπούς.

Μελέτη υλικού

Μετά την επεξεργασία το 2022 του κεραμικού υλικού από τις ανασκαφές 2020, 2017, 2016 και 2015, το υλικό από τις ανασκαφές 2021 και 2019 ενσωματώθηκε φέτος στη βάση δεδομένων και τεκμηριώθηκε. Η προκαταρκτική έρευνα και ενσωμάτωση του υλικού από τις ανασκαφές του 2020 έχει επίσης ολοκληρωθεί, ενώ σε εξέλιξη βρίσκεται η επεξεργασία του υλικού από τις ανασκαφές του 2018. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 339 νέες καταχωρήσεις κεραμικών αντικειμένων και 54 ειδωλίων και ακροκεράμων στη βάση δεδομένων, ανεβάζοντας τον αριθμό των οστράκων και των πήλινων αντικειμένων σε 1.337 και 90 αντίστοιχα, καθώς και τον συνολικό αριθμό των αντικειμένων σε 1.427.

Επιπλέον, προκειμένου να προχωρήσει η μελέτη των χιλιάδων μικρογραφικών αγγείων που ανακαλύφθηκαν στο ιερό, κυρίως κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στον νότιο τομέα μεταξύ 2018 και 2020, δημιουργήθηκε μια τυπολογία με επτά κατηγορίες: αρυβαλλίσκοι, μικρές λάκαινες, κανθαρίσκοι, κρατηρίσκοι, αμφορίσκοι/υδρίσκοι, περιρ-

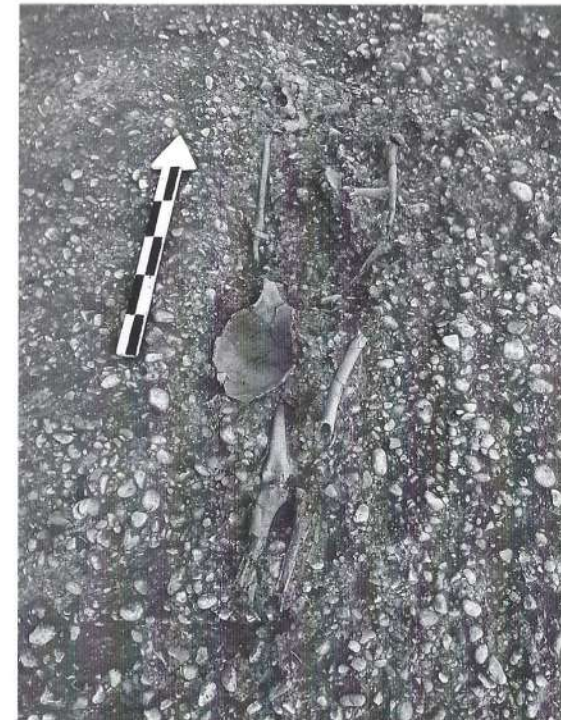
ραντήρια και άλλα σχήματα αγγείων. Η τυπολογία αυτή χρησιμοποιήθηκε για την καταμέτρηση των χιλιάδων θραυσμάτων, ανεβάζοντας το σύνολο των αντικειμένων σε περίπου 7.121. Ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ανά τυπολογική ομάδα εισήχθη στη βάση δεδομένων, σχεδιάστηκε και ο πηλός τους τεκμηριώθηκε συστηματικά με τη χρήση μικροσκοπίου Dinolite.

Τέλος, σε συνεργασία με την ερευνητική ομάδα του Λυκαίου Όρους και το Εργαστήριο Fitch (BSA) και υπό την εποπτεία της κ. Ευαγγελίας Κυριατζή (διευθύντριας του Εργαστηρίου Fitch), ολοκληρώθηκε η μεταφορά 53 οστράκων για ανάλυση στο Εργαστήριο Fitch στην Αθήνα στο πλαίσιο του προγράμματος αρχαιομετρικής ανάλυσης κεραμικής από συγκεκριμένες αρχαιολογικές θέσεις (πετρογραφία και WD-XRF).

ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΑΙΖΟΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

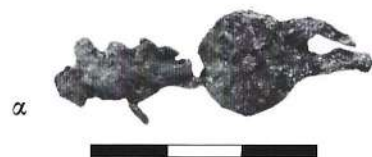
Στις ερευνητικές εργασίες του έτους αυτού πήραν μέρος ο υπεύθυνος του προγράμματος Σταύρος Βλίζος, οι αρχαιολόγοι κκ. Adrien Delahaye, Nicola Nenci, Christian Mazet, Κωνσταντίνα Στεργιούλα, Αγγελική Κολλιάνου, Βασίλης Λαμπρινός και Hanna Holtey, η συντηρήτρια κ. Καλλιόπη Κανελλοπούλου, η μουσειολόγος κ. Κωνσταντίνα Κοσμαδάκη, ομάδα τεσσάρων Γερμανών φοιτητών από το Πανεπιστήμιο του Μύνστερ υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου κ. Sophia Nomicos, κκ. Ann-Kathrin Hönerloh, Emilia Bachmann, Lukas Duisen, Daniel Hagen, ομάδα τριών Γάλλων μεταπτυχιακών φοιτητών, κκ. Eloïse Lauthier, Julien Ténrière, Pierre Gourmel και ομάδα 26 φοιτητών από διάφορα πανεπιστήμια των ΗΠΑ στο πλαίσιο του προγράμματος HERC υπό την εποπτεία των αρχαιολόγων κκ. Δέσποινας Νίκα, Ζωρζέτας Θεοφίλου και Ναταλίας Τσαμπάζογλου. Οι γεωφυσικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν από ομάδα ειδικών του Πανεπιστημίου του Μύνστερ υπό την εποπτεία του δρ. Volkmar Schmidt.



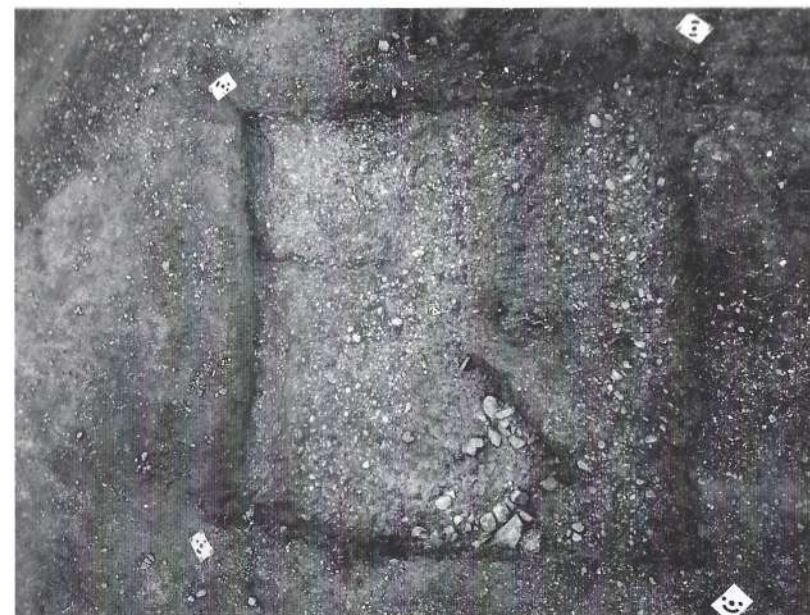
Εικ. 1. Αβαθής λακκοειδής ταφή ενήλικα (Ταφή 1), στη ΝΑ. πλευρά του λόφου.



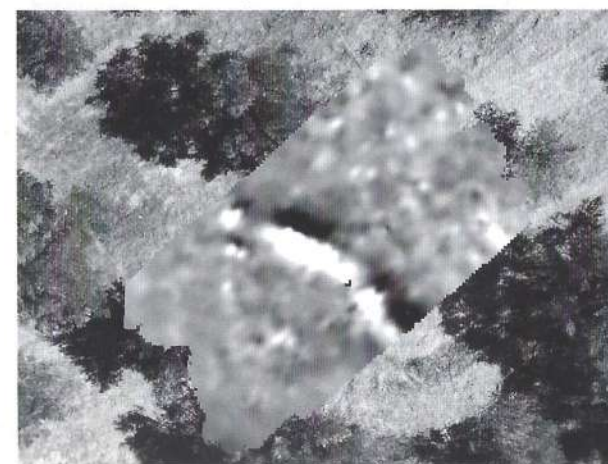
Εικ. 2. Η αύλακα απόρριψης στο ΝΔ. όριο της νότιας πλαγιάς του λόφου της Αγ. Κυριακής.



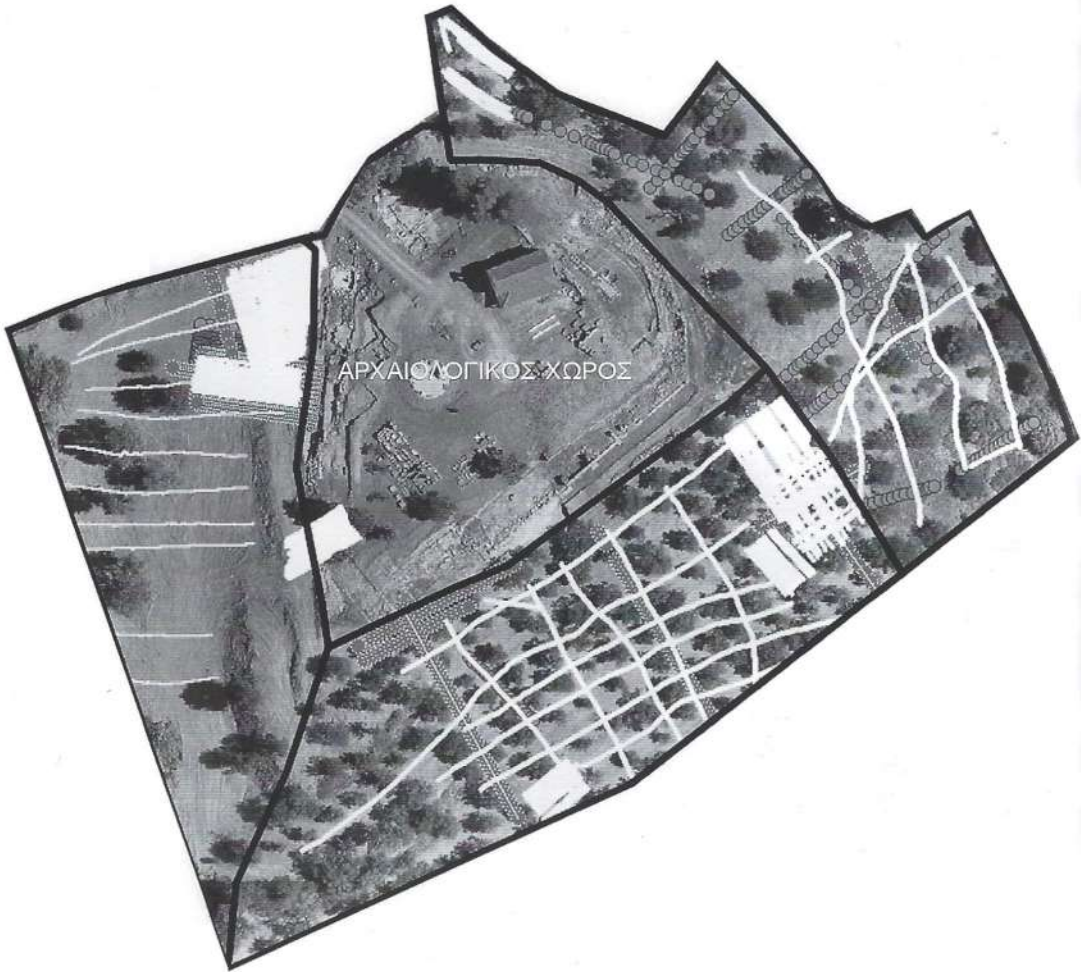
Εικ. 3α-γ. Ευρήματα από την αύλακα απόρριψης: α. μολύβδινη ανθρώπινη μορφή, β. θραύσμα χάλκινης άντυγας από οπλιτική ασπίδα και γ. σιδερένιο εγχειρίδιο.



Εικ. 4. Τμήμα θεμελίωσης μιας μικρής κατασκευής με στέγη, στο νότιο άκρο του ιερού.



Εικ. 5. Ανωμαλία στο ΝΔ. όριο της νότιας πλαγιάς του λόφου μετά από μετρήσεις με τη χρήση ενός μαγνητόμετρου καισίτου δύο καναλιών (G858 της Geometrics).



Εικ. 6 Ορθοφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου με τις νέες εκτάσεις στις οποίες πραγματοποιήθηκαν οι μετρήσεις ειδικής ηλεκτρικής αντίστασης (ERT) πολλαπλών ηλεκτροδίων 48 καναλιών (όργανα IRIS).